

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (32 жыл)

ЖАРИЯЛАНДЫ
21.12.2023

СІЛТЕМЕ
https://bilimger.kz/147988/

Әл-Фараби атындағы Қазақ ҰУ

т.ғ.қ., профессор Г.Б. Қозғамбаева

1-курс магистранты Ж.Б. Абдихалыков

Кеңес Одағы кең аумақты және алуан түрлі халықты қамтитын күрделі геосаяси құрылым болды. Оның құрамына кіретін, әртүрлі тарихи, мәдени және экономикалық жағдайлары бар республикалар жетпіс жылдан астам уақыт бойы орталықтандырылған үкіметпен байланысты болды. Алайда 1980 жылдардың аяғында кеңестік жүйеге қысым күшейді. КСРО-да экономикалық тоқырау, М.С. Горбачев тұсындағы қайта құру, саяси реформалары, республикалардағы ұлтшылдық сезімнің күшеюі ақыр аяғында Одақтың ыдырауына әкеліп соқтырды. 1991 жылы 8 желтоқсанда Ресей, Украина және Беларусь басшылары Польша-Беларусь шекарасына жақын Беловежье орманында кездесті. Тарихи келісімде олар Кеңес Одағының ыдырағанын жариялап, бұрынғы Кеңес Одағы республикаларының еркін конфедерациясы ретінде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығын (ТМД) құру мәселесін қарастырды.

ТМД-ның құрылуына ықпал еткен факторлар:

— Михаил Горбачевтің реформалары: Горбачевтің қайта құру (экономикалық қайта құру) және гласность (саяси ашықтық) саясаты кеңестік жүйені қайта жандандыруды көздеді, бірақ орталық бақылауды абайсызда әлсіретіп, республикалардың автономиясын бекітуге жігерлендірді;

— Ұлтшылдықтың көтерілуі: Горбачевтің реформаларынан оянған республикалар өздерінің ұлттық болмысын және тәуелсіздікке деген ұмтылысын қайта аша бастады. Бұл, әсіресе, 1940 жылы Кеңес Одағының құрамына күштеп енгізілген Балтық жағалауындағы Эстония, Латвия және Литва елдерінде айқын көрінді;

— Экономикалық құлдырау: Орталық жоспарлаудың тиімсіз жүйелері мен мұнай

бағасының құлдырауынан зардап шеккен Кеңес экономикасы өз азаматтарының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін күресті. Бұл экономикалық қиындықтар республикалар ішінде наразылық тудырып, орталық биліктің заңдылығын әлсіретіп жіберді;

— Сәтсіз төңкеріс: 1991 жылы тамызда Горбачевқа қарсы сәтсіз төңкеріс әрекеті республикалардың тәуелсіздікке қарай жылжуын одан әрі жеделдетті. Төңкеріс Кеңес мемлекетінің осалдығын әшкерелеп, республика басшыларының күшейіп келе жатқанын көрсетті.

1991 жылдың 21 желтоқсанында КСРО құрамына кірген Балтық бойындағы елдерден басқа (Латвия, Литва, Эстония) республикалардың барлығы ТМД құрамына кірді. Ал Грузия бақылаушы ретінде қатысты. Бұл Кеңес Одағының жойылып, жаңа геосаяси ландшафттың басталуын білдіретін посткеңестік дәуірдегі бетбұрысты кезең болды.

ТМД жаңа тәуелсіз мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық пен үйлестірудің негізі ретінде ойластырылды. Оның алға қойған мақсаттары:

Экономикалық ынтымақтастық пен интеграцияға жәрдемдесу. Бұл бұрынғы одақтас республикалар арасындағы экономикалық байланыстарды сақтауға және тәуелсіз нарықтарға кедергісіз өтуге жағдай жасауды көздеді; Аймақтық қауіпсіздік пен тұрақтылықты сақтау. ТМД-ның мақсаты Кеңес Одағының ыдырауынан туындаған қауіпсіздік мәселелерін шешу және мүше мемлекеттер арасындағы ықтимал қақтығыстардың алдын алу болды; Сыртқы саясатты үйлестіру. ТМД халықаралық қатынастар мәселелері бойынша біртұтас майдан құруға және әлемдік аренада ортақ мүдделерді ілгерілетуге ұмтылды;

— Мемлекетаралық дауларды шешу. ТМД мүше мемлекеттер арасындағы ықтимал даулар мен жанжалдарды шешу үшін диалог пен медиация тетіктерін құрды; Саны аз халықтардың құқықтарын қорғау: ТМД мүше мемлекеттердегі этникалық азшылықтардың құқықтарын қорғаудың маңыздылығын мойындады және кемсітушілікке жол бермеуге және бейбіт қатар өмір сүруге жәрдемдесуге ұмтылды.

ТМД құрылғалы бері елеулі өзгерістерге ұшырады. Кейбір мүше мемлекеттер, мысалы, Украина мен Грузия Батыспен тығыз байланыс орнатып, НАТО сияқты ұйымдарға мүше болуға ұмтылып, батысқа қарай бағыт алды. Қазақстан мен Беларусь сияқты ТМД құрамындағы басқа республикалар Ресеймен тығыз қарым-қатынаста.

Белгіленген мақсаттарына қарамастан, ТМД толық экономикалық интеграцияға қол жеткізу және аймақтық қауіпсіздікті сақтауда қиындықтарға тап болды. Энергетикалық ресурстарға, сауда кедергілеріне және саяси келіспеушіліктерге қатысты даулар ұйымның экономикалық және саяси ынтымақтастықты арттыруға бағытталған талпыныстарына кедергі келтірді.

ТМД-ның құрылуы посткеңестік дәуірдегі маңызды кезең болып табылады. Бұл жаңа тәуелсіз мемлекеттердің өтпелі кезең мәселелерін шешуге және аймақтық ынтымақтастықтың жаңа жолын құруға талпынысы болды. ТМД алға қойған мақсаттарына жетуде қиындықтарға тап болғанымен, ол бұрынғы кеңестік республикалар арасындағы диалог пен ынтымақтастық алаңы болып қала береді. Оның болашағы, оған мүше мемлекеттердің келіспеушіліктерді жеңу және аймақтық қауіпсіздік, экономикалық даму және саяси ынтымақтастық мәселелері бойынша ортақ тіл табу қабілетіне байланысты болып табылады.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz Ақпараттық-танымдық білім порталы**. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.